

MIJN

WEDSTAJDEN

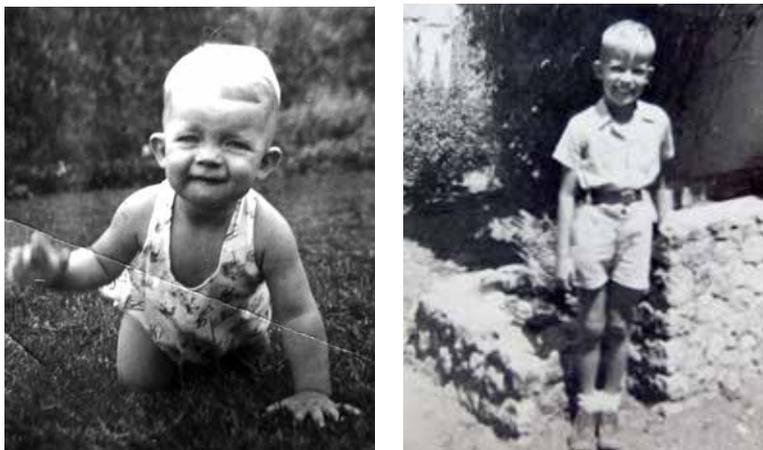
SABRINO

**Ik
moest
alles
alleen
doen**

Jan van der Mast

Op donderdagavond 18 september 1946 vaart de MS Oranje de haven van Rotterdam binnen. Aan boord bevinden zich een paar duizend gerespatieerden, die gedwongen zijn Nederlands-Indië te verlaten om een nieuw bestaan in Nederland op te bouwen. Onder hen Bram Panman, een bedeesde jongen van 9 jaar met een volle bos haar, en broodmager door de ontberingen in een Jappenkamp op Surabaya. Bram reist met zijn moeder, broer Eildert en zus Willy. Zijn vader is twee jaar eerder bij een scheepsramp verdronken. Wanneer Bram de volgende dag voet aan wal zet, is het de eerste keer dat hij zijn vaderland ziet. Rotterdam kent hij alleen van de verhalen. Zijn opa en oma wonen op Zuid, in tuindorp Vreewijk. Wat voetballen is, weet hij niet, maar Bram raakt al snel verzot op het spel en zal dagelijks tussen de puinhopen van het gebombardeerde centrum en in het lieflijke Vreewijk partijtjes spelen met een van elastiekjes gefabriceerde bal. Tien jaar later debuteert hij in De Kuip en verdedigt het Feyenoord-doel in een bekerwedstrijd tegen De Musschen, uitslag: 9-3. Het veelbewogen verhaal van een horror-jeugd in Nederlands-Indië, gevolgd door gelukzalige tienerjaren in Rotterdam waar Bram een streep onder het verleden zet, zijn meisje Betty ontmoet en zijn droom waarmaakt om voor Feyenoord 1 te spelen. Daarvoor moeten in het streng verzuilde Nederland van de jaren vijftig echter wel een paar katholieke obstakels worden overwonnen.

Bram Panman is 79 jaar, een slanke, rijzige man met vriendelijke lichtgrijze ogen, wonend in het centrum van Pijnacker, pal tegenover de – hoe kan het anders – katholieke Johannes de Doperkerk. Met afgewogen zinnen spreekt hij liefdevol en met veel trots over de jaren bij Feyenoord onder de lat. Op tafel liggen drie plakboeken, waarin al zijn wapenfeiten zijn verzameld, en in een fijn handschrift van commentaar voorzien. Bram heeft alles bewaard, de vliegtickets naar Stockholm voor de WK-finale Brazilië-Zweden (1958), waarop de Feyenoord-selectie werd getrakteerd, het embleem van zijn Feyenoord-kostuum, maar ook zijn profcontracten. Hij weet op de cent nauwkeurig wat hij met voetbal heeft verdiend die drie seizoenen, dat hij voor Feyenoord uitkwam. Weggestopt in een hobbykamer hangen elftalfoto's, prachtige beelden van Bram als keeper en een ingelijste tekening van Dik Bruynesteyn, die 'Circus Feyenoord' heeft geportretteerd. Bram hangt stijlvol aan de trapeze met zijn kenmerkende blonde kuif en groene, wollen keeperstrui. Midvoor Cor van der Gijp balanceert gracieus op het slappe koord. De kleine Kees Rijvers dirigeert venijnig het orkest, terwijl de 'Hongaarse' wonderdokter/trainer Dombi vanuit de nok van het circus goedkeurend toekijkt.

Bram Panman

Dit dreigt een standaardverhaal te worden over dat romantische, oergezellige voetbaltijdperk eind jaren vijftig, maar bij de vraag hoe en wanneer Bram – geboren 4 april 1937 te Djakarta – in Nederland is gekomen, neemt het gesprek een onverwachte wending. Eerst zegt Bram resoluut, dat hij nog altijd spreekt van ‘Batavia! Geen Djakarta!’ Dan, na een korte blikwisseling, pakt Bram de draad weer op en vertelt aarzelend (‘Ik weet niet of ik hier goed aan doe.’) over zijn jeugd in Nederlands-Indië en de gruwelijke jaren in het Jappenkamp: ‘Het is een verhaal dat niemand kent. Mijn kinderen ook niet. Mijn vrouw Betty kent het uiteraard wel. Nog steeds word ik nerveus als ik erover spreek. Vroeger had ik wel ’ns nachtmerries over die tijd, maar die heb ik gelukkig niet meer.’

De opengeslagen plakboeken blijven onaangeroerd op tafel liggen. Bram schenkt nog een keer koffie in, en vertelt: ‘Mijn vader werkte bij een groot handels- en scheepvaartbedrijf in Rotterdam en werd uitgezonden naar Nederlands-Indië. Hij is met de handschoen getrouwd. Later ging mijn moeder er ook heen, en stichtten ze daar een gezin. In maart 1942 kwamen de Japanners. Zij bezetten het land en stopten alle staatsburgers waarmee Japan in oorlog was in een interneringskamp. We zijn toen van het ene kamp naar het andere verhuisd. Na twee jaar werd mijn vader weggevoerd om te gaan werken aan de Pakan Baroe-spoorlijn, die West- en Oost-Sumatra met elkaar zou moeten verbinden. Nu wordt die lijn de Dodenspoorweg genoemd, omdat-ie 82.000 mensenlevens heeft gekost. Afijn, mijn vader werd op een vrachtschip gezet. Dat was de Junyo Maru. Aan boord bevonden zich Amerikaanse, Australische, Britse en Nederlandse krijgsgevangenen, maar ook Javaanse werkslaven,

romusha's. Op 18 september 1944 werd de Junyo Maro per ongeluk getorpedeerd door een Britse onderzeeboot, en zonk. Ruim 5600 mensen kwamen om het leven. Het is de grootste scheepsramp aller tijden. Viermaal zoveel slachtoffers als bij de Titanic. Mijn vader was een van hen. 'Oom' Herman, de beste vriend van mijn vader, die ook aan boord was, heeft mijn vader voor 't laatst gezien. 'Oom' Herman wist zich vast te klampen aan een stuk drijfhout en zag mijn vader in het water spartelen. Hij riep en schreeuwde naar hem, maar mijn vader kon niet zwemmen. Hij is slechts 36 jaar geworden.

Het duurde een paar weken voordat we het nieuws hoorden. Een brief die mijn moeder had geschreven, kwam terug. Ik zag mijn moeder in een hoekje van de barak zitten huilen, en begreep meteen wat er aan de hand was. Dat moment vergeet ik nooit meer. Ik was zeven. Mijn vader heb ik dus alleen maar tot mijn vierde gekend. Het leven in het kamp ging door. Het was zwaar. Centraal in het kamp stond een kooi, waar vrouwen als straf in werden gestopt, naakt. Die stonden daar de hele dag in de brandende zon. Mijn moeder is ook een keer vreselijk mishandeld. Een Jap dacht dat ze hem had uitgelachen, en sloeg met de botte kant van zijn sabel op haar in. Mijn broer en ik zagen uit de verte een opstootje, liepen nieuwsgierig eropaf, kropen tussen de mensen door en zagen toen dat tafereel.

Mijn moeder lag die kampjaren veel in het ziekenhuis. 'Tante' Siny, de vrouw van 'oom' Herman, was de beste vriendin van mijn moeder en zorgde voor ons. Zij lag met haar gezin naast ons in de barak. We lagen allemaal op matrasjes op de grond. De sanitaire voorzieningen waren slecht. Mijn oudste broer kreeg kinderverlamming. De zoon van 'tante' Siny kreeg het ook. Het poliovirus deed daar de ronde. Ik ben eraan ontsnapt.

Ik herinner me nog een soort van vogelplaag. Een zwerm vogels streek neer. Mensen stortten zich erop om iets te kunnen eten. Het was een enorm kabaal. 'Tante' Siny riep dat ze stil moesten zijn, want er was een doodziek kind. Dat was mijn broertje Hugo. Hij was een zorgenkind. 'Huugje', zoals ik hem noemde, was namelijk geboren met een hazenlip. Je kon zo zijn gehemelte in kijken. Ik liep vaak hand in hand met hem door het kamp. Met zijn aandoening had hij geen overlevingskansen. Hij stierf in 1945, een week voor zijn derde verjaardag. Ik zie hem nog op de handkar liggen, waarmee hij het kamp werd uitgereden. Ik zag de helft van zijn gezicht, dat was al helemaal blauw.'

Bram haalt een foto te voorschijn, legt deze op tafel en strijkt er liefdevol met zijn duim over. Op de foto staan honderden sobere witte kruisen in een smaragdgroen landschap. Het is de rustplaats van Hugo.

'Hoewel ik jong was heb ik In het kamp voor groepen mensen gezorgd.

Ik kookte rijst op door mij gemaakte vuurtjes. In zo'n situatie word je snel volwassen.

Toen Japan in augustus 1945 capituleerde, waren we echter niet bevrijd. De Indonesiërs namen het meteen over, en waren net zo erg. We hebben nog een jaar in dat kamp gezeten, voordat we de kans kregen om met de MS 'Oranje' naar Nederland te gaan. Onder artillerievuur van de Javanen gingen we aan boord van het schip, dat ons naar Rotterdam bracht. Ik lag veel benedendeks, kon niet tegen de deining. Bij de Golf van Biskaje was het heel heftig. Na zes weken kwamen we aan in Rotterdam. Er was niemand op de kade om ons te verwelkomen. We gingen met de bus verder, reden door de Maastunnel. Dat vond ik imposant. Het volgende beeld dat ik heb is dat we de woning van mijn opa en oma binnenstapten. Die kleine woning in Vreewijk zat helemaal vol familie. Iedereen was gekomen om ons te verwelkomen. Ik herinner me dat het woord "gezellig" in me opkwam, en ik zei uit de grond van mijn hart: |Wat is het hier gezellig!" Daar moest iedereen smakelijk om lachen.

We gingen inwonen bij mijn opa en oma, en tante Co. In dat kleine huisje in Vreewijk, in de Berkendaal. Dat was niet altijd eenvoudig: opeens vier mensen erbij. Bovendien had men 't niet zo op de Nederlanders die in de kolonie waren geweest. Je werd met de nek aangekeken.

Een oom van me, Anton Schulten, had twee winkels, een juwelierszaak en een speelgoedwinkel op de Beijerlandselaan. Hij had een Jaguar, en nam ons mee naar zijn speelgoedwinkel. Daar mochten we alledrie wat uitzoeken. Opeens bevonden we ons in het paradijs. Mijn broer zag een treinbaan met alles erop en eraan, en riep onmiddellijk "Ik neem die trein!" Ik dacht: "Oei, dat kan je niet maken!", maar hij kreeg wat hij wilde. Ik koos toen een blokkendoos.'

Bram lacht verontschuldigend. 'Ik ben iets bescheidener, maar mijn broer heeft in het kamp ook voor zichzelf leren opkomen. Op school in Rotterdam werd hij soms uitgescholden voor "Mankpoot!", maar dan ging hij erachteraan, hinkend en wel. Hij kreeg ze natuurlijk niet te pakken, maar ik vond het wel erg dapper van hem.

Oom Anton was aandeelhouder van Feyenoord. In de hoek van het stadion stond een grote klok van hem. Mijn oom had twee jaarkaarten voor de Maastribune. Ik mocht met hem mee, en zat dus om de twee weken in De Kuip. Hij ontfermde zich een beetje over me. Dat vond ik fijn, maar tot een bepaalde grens. Als hij daarover heen ging, zei ik: "Ho, u bent niet mijn vader!" Het zinde me niet, dat hij avances maakte naar mijn moeder.

Het dagelijkse leven oppakken in Nederland viel niet mee. Ik moest naar een overbruggingsschool om de basisvormen van lezen, schrijven en rekenen te leren. De Japanners verboden je namelijk om te leren

lezen of schrijven. Potlood en papier waren in het kamp streng verboden. Die overbruggingsschool was in de Oranjeboomstraat. Daarna ging ik naar de Willibrordusschool in het centrum. Die lag achter de Coolsingel. Daar heb ik heel veel gevoetbald, op een modderig stukje land tussen de puinhopen van de binnenstad.’ Wanneer Bram na twee Hollandse jaren nog steeds broodmager is, wordt hij naar een pensioonaat in Zeist gestuurd. ‘Ik had last van lint- en spoelwormen en ze dachten: “Die jongen moet naar de bossen. Dat zal hem goed doen.” Mijn moeder zette me ’s maandags op de trein naar Zeist. Eens per maand mocht ik naar huis. Ik vond het er verschrikkelijk. Na Zeist ging ik naar het katholieke Montfoortcollege en werd op mijn veertiende lid van een voetbalclub: Leonidas. In de B1 was ik afwisselend keeper en linksbuiten, en stond zo dus voor het eerst van mijn leven in een echt doel met houten palen. Twee jaar later, op mijn 16de debuteerde ik er in het eerste.

Feyenoord wilde me graag hebben, maar de katholieke hbs waar ik op zat – het Montfort College –, verbood dat. Ze dreigden me van school te sturen, wanneer ik naar dat niet-katholieke, verfoeilijke Feyenoord zou gaan. Feyenoord-voorzitter Kieboom, toch een vooraanstaand katholiek, deed nog een poging en ging praten met de schoolleiding, maar werd ook afgepoeierd. Uiteindelijk besloot ik eerst mijn school af te maken, maar tekende in mijn examenjaar al wel een contract bij Feyenoord. Bij Leonidas waren ze verbolgen: “Wat! Ga jij naar Feyenoord?” Erevoorzitter Piet Lap, een zakenman met veel herenmodezaken in Rotterdam, stapte woedend op me af: “Dit is een slag tegen het hoofd van de katholieke kerk! Een slag tegen het hoofd van de Nederlandse bisschoppen!” Ik wist niet wat me overkwam. Ik werd direct verbannen naar het zesde elftal, een veteranenteam dat tot dan toe alles had verloren. Die haalden met mij de eerste overwinning, en diezelfde dag verloor het eerste op Varkenoord met 8-0 van DHZ. Afijn, de week erop werd ik weer opgesteld in het eerste. Toen dacht ik wel: “Tja, principes! Wat is dat eigenlijk?”

In 1956-57 – het eerste eredivisiejaar – begint Bram bij Feyenoord. Met zijn eerste contract verdient hij 600 gulden, later verhoogd met 1500 gulden, omdat hij direct voor het eerste mocht uitkomen. Van dat geld neemt hij de scooter over van ploeggenoot Cor van der Gijp: een Lambretta. ‘In mijn contract stonden allerlei strenge clausules. Zo zou ik bijvoorbeeld 1000 gulden moeten betalen als ik naar een andere club ging. De boetes waren hoger dan de verdiensten. Ook was je verplicht om je zonder vergoeding beschikbaar te stellen voor het tweede elftal. Daar heb ik veel gekeept en ook rechtsbuiten gespeeld. De eerste training werd ik flink uitgetest. De twee andere keepers moesten me onder handen nemen, en vuurden van een paar meter

afstand de ene na de andere kogel op me af. Behalve die training heb ik nooit gekke dingen meegemaakt. Er werden onderling heel wat grappen uitgehaald, maar op de een of andere manier lieten ze mij met rust.'

De eerste maanden traint Bram nog samen met keeper Henk van der Bijl. 'Dat was bijzonder. Hij was de held uit mijn jeugd, stond al tien jaar in het doel van Feyenoord. Zijn stijl was spectaculair en vol show. Henk en ik hadden gemeen, dat we allebei geboren keepers waren, dus geen "gemaakte" keepers, zoals je tegenwoordig zoveel ziet. Mijn sterkste eigenschappen waren mijn lenigheid, mijn sprongkracht en snelle reflexen. Ik hield ervan om een bal uit de bovenhoek te zweven. Heerlijk! Dan heb je een voldoening van heb ik jou daar. Ik heb aardig wat penalty's gestopt die jaren. Je moet gewoon kijken wat de speler gaat doen. Dat voor een hoek kiezen heb ik nooit begrepen. Je ziet het nu nog steeds. Onbegrijpelijk!'

Bram woont op een steenworp van De Kuip – zijn moeder heeft inmiddels een huisje in de Boogjes gekregen, ook Vreewijk – en loopt op zondagen met zijn tasje over de luchtbrug naar het stadion. 'Gewoon tussen de stroom mensen in. Dat kon toen nog.' Zijn vriendin Betty komt een paar maal in De Kuip naar haar vriendje kijken. 'Natuurlijk was 't jammer dat mijn vader er niet meer was. Dat is voor mij – maar dat besef je pas veel later – een groot gemis geweest. Hij was een goede voetballer en had ongetwijfeld een steun en toeverlaat kunnen zijn. Het was best wennen om als jonge jongen opeens voor 40 tot 60.000 mensen je partijtje te spelen. Niemand bereidde me daarop voor. Ik moest het allemaal alleen doen.'

Na het vertrek van Henk van der Bijl moet Bram concurreren met twee andere keepers: Teun van Pelt en Wim Onderstal. 'Wim studeerde ook aan de Academie in Den Haag. Onze band was zo kameradschappelijk, dat ik dagelijks achterop zijn scooter kroop en we samen over de A13 naar Den Haag crossten. We waren concurrenten, maar spraken niet over voetbal. Ik mocht ook niets over zijn scooter of rijstijl zeggen. Dat heb ik een keer gedaan, toen kon ik meteen lopen, maar de volgende dag haalde hij me weer op.'

Het stuivertje wisselen tussen de drie keepers gaat twee seizoenen door. Bram heeft op cruciale momenten pech met blessures, onder andere een hersenschudding. Hoewel *Het Vrije Volk* in mei 1958 concludeert dat '*de jonge Bram zich zo goed heeft ontwikkeld, dat van een keepersprobleem geen sprake meer is*', hakt hij voor zichzelf een lastige knoop door. Hij verkiest een maatschappelijke carrière als gymleraar boven het onzekere bestaan van profvoetballer, en brengt Feyenoord daarvan op de hoogte. De club handelt slagvaardig en haalt die zomer Eddy Pieters Graafland voor een recordbedrag van 134.000 gulden bij concurrent Ajax op. Hierdoor fungeert Bram in zijn derde seizoen

vooral als reservedoelman. Zijn allerlaatste wedstrijd voor Feyenoord heeft hij op 5 april 1959. Het is de dag na zijn 22e verjaardag, dat hij vlak voor de wedstrijd hoort dat Eddy PG rugproblemen heeft (Bram: 'Het gerucht was dat hij niet durfde te spelen tegen zijn oude club.') en onverwachts zijn plaats onder de lat moet innemen. De klassieker kent een ontluisterend verloop. Volstrekt tegen de verhouding in komt Ajax vlak voor rust op een 0-1 voorsprong om in de tweede helft eenvoudig naar 0-5 uit te lopen.

'En toch keepte ik niet slecht. Ik heb alle krantenverslagen er nog 'ns op nagekeken. Nergens staat dat ik die middag fouten heb gemaakt.' Hoewel Bram zwaar de pee in heeft over die nederlaag, gaat hij 's avonds naar zijn schoonouders om de wedstrijd nog een keer te zien. Zij hebben een tv-toestel. Het is een gedenkwaardig moment in de Nederlandse tv-geschiedenis: het is de eerste keer dat bij *Sport in Beeld* een voetbalwedstrijd wordt uitgezonden. Feyenoord-Ajax wordt samengevat in 3 minuten en 29 seconden.

'Gelukkig stonden niet alle goals erop, want ze moesten af en toe een nieuwe cassette in de camera leggen en misten dan wel 'ns belangrijke momenten.'

In de weken erna adverteert Aristona uitgebreid in de landelijke kranten voor hun tv-toestellen. Dat doen ze met een paginagrote foto van Bram, die, fraai in de lucht hangend, in het Olympisch Stadion het nakijken heeft op een doelpoging van BVC Amsterdam. 'Ik had gehoopt dat ik een Aristona-tv kon kopen met 10 % korting, maar dat zat er niet in. Ach, het waren andere tijden.'

Na drie Feyenoord-jaren – waarin hij in totaal 8612,60 gulden heeft verdiend – wil de 22-jarige Bram terugkeren naar de amateurs van Leonidas, maar mag hij van de KNVB een jaar lang niet voetballen, omdat hij 'besmet' is door zijn betaald voetbalverleden.

'Tja,' zegt Bram en schudt meewarig het hoofd. 'Het is bizar. Eerst mocht ik een jaar niet voetballen, omdat ik naar Feyenoord wilde en daarna hebben ze mij weer een seizoen onthouden, omdat ik voor Feyenoord was uitgekomen.'

Vanaf 1961 staat hij onder de lat bij Leonidas – en later het Delftse DHL –, waar hij tot op hoge leeftijd blijft keepen. Hij wordt gevraagd voor allerlei vertegenwoordigende elftallen, waaronder Jong Oranje, het Militaire elftal en het Nationale Katholieke elftal. Samen met echtgenote Betty, die hij al kent van zijn hbs-tijd, solliciteert hij bij het Stanislas College in Delft, een katholieke school. Daar wordt Bram leraar Lichamelijke Opvoeding en blijft er de volgende 37 jaar tot aan zijn pensioen.

Feyenoord zit diep in Brams hart. Iedere ochtend speurt hij op *Feyenoord Headliners* naar het laatste nieuws over zijn club. Iedere thuiswedstrijd zit hij in De Kuip, naast coryfeeën als Henk Schouten,

Bram Panman (staand derde van rechts), keeper van Feyenoord 1, seizoen 1957-58; verder onder meer: zittend tweede van links sterspeler Kees Rijvers; rechts naast hem publiekslieveling Coen Moulijn; en zittend tweede van rechts topscorer Cor van der Gijp.

Guus Haak en Frans Bouwmeester, die Bram al jarenlang kennen, maar niets weten van zijn harde kinderjaren in Nederlands-Indië.

Een maand na het interview belt Bram op. De gesprekken hebben veel los gemaakt: 'Ik heb veel gewandeld in Duitsland, en moest steeds denken aan mijn vroege jeugd. Er is een luikje open gegaan, maar dat is goed.'

Hij is gaan zoeken tussen zijn spullen en kwam het boekwerk tegen van 'oom' Herman Houtkoop, die heel gedetailleerd de kampjaren van zijn eigen gezin en dat van Mies Panman heeft beschreven en uitgetypt. 'Ik heb alleen de passage over de torpedering van de Junyo Maru gelezen en de rest met een schuin oog doorgebladerd.'

Ook heeft hij nog een brief van zijn vader gevonden, die was gericht aan zijn moeder Miesje. Vader Herman, die zich vrijwillig als stadswacht van Batavia had gemeld en na de Japanse inval meteen werd geïnterneerd. Zijn moeder woonde nog thuis met de vier kinderen. In de brief van 1 maart 1942 speculeerde hij over de onzekere toekomst en gaf zijn echtgenote adviezen. Met onvaste stem leest Bram een paar fragmenten voor:

*‘Daarom handel steeds naar eigen goeddunken ook bij een eventuele evacuatie en laat je beslissing nooit afhangen van het feit, dat ik hier zit, doch wacht maar rustig af. Dit gevaar is toch niet te keren.
(...) Nu meisje houdt je taai en tot spoedig kijks met een stevige zoen voor jullie allemaal,
je Herman*

We maken een nieuwe afspraak en besluiten dat in Vreewijk te doen, het tuindorp dat hij sinds 1963 – toen hij met zijn bruid Betty naar Hoogvliet vertrok - niet meer heeft bezocht. Een paar dagen voor de Kerst wandelen we door de stadswijk, die volgens de katholieke ontwerper Granpré Molière moest leiden tot ‘een meer harmonisch leven’. Aldus de plaquette op de Brink. Bram laat de woning van zijn opa en oma zien, waar hij in 1946 aankwam: Berkendaal 191. Een kleine rijtjeswoning waar ze met zijn zevenen leefden. Hij hielp zijn opa met het bijhouden van de tuin, die jaarlijks werd beoordeeld in de tuinenwedstrijd. Hij wijst naar het putdeksel op de hoek van de straat. Vriendje Frits kroop helemaal in de put en fungeerde als uitkijkpost, die de voetballende Bram waarschuwde voor de komst van de jutten. In de straat mocht niet gevoetbald worden.

Daarna lopen we de route, zoals Bram die op wedstrijddagen van huis naar de spoorbrug en De Kuip liep, met de sporttas in de hand. Ten slotte neemt Bram me mee naar Het Witte Paard, het chique restaurant waar de Feyenoord-bestuursleden voor en na de wedstrijden bijeenkwamen, waar Ernst Happel in de jaren zeventig een paar weken heeft gewoond en de luidruchtige Hongaarse spits Attila Ladinsky werd verzocht te vertrekken. Het restaurant is aan het eind van de straat waar Bram ooit woonde, maar hij heeft er nooit gegeten: ‘Daar hadden we geen geld voor.’

Aan een tafeltje bij het raam, bestellen we een 12-uurtje met de ambachtelijke kroketten, en keren na een half uurtje voorzichtig terug naar het onderwerp van zijn jeugd in Nederlands-Indie.

Hij heeft het boek van ‘oom’ Herman, dat *Kamp voor kamp* heet, voor een deel gelezen. Er waren onthutsende details over zijn broertje Huugje, die hij niet wist. Zoals de kampdokter, die van de Jap 7 pillen had gekregen om aan een groep kinderen te geven die ernstig ziek waren en leden aan spasmes. Deze vrouwelijke arts, die de afweging moest maken aan wie ze de pillen zou geven, stapte de hut van de families Houtkoop en Panman binnen met 1 pil en onderzocht 2 kinderen: Arendje Houtkoop en Huugje. De pil was voor Arendje, Huugje werd opgegeven. Een paar dagen later stierf Huugje en werd in een geborduurd tafelkleed van ‘tante’ Siny gewikkeld en op de wagen gelegd die dagelijks de doden naar het kerkhof reed. Allen liepen mee tot aan de poort; daar moesten ze van Huugje afscheid nemen.

